

ks. prof. dr hab. Janusz Bujak
Wydział Teologiczny Uniwersytetu Szczecińskiego
ul. Seminaryjna 2
75-817 Koszalin

Koszalin, 02.03.2021 r.

Recenzja rozprawy doktorskiej

mgr. lic Aleksandra Sosnowskiego,
Świętość i święci w nauczaniu Josepha Ratzingera – Benedykta XVI,
napisanej na
Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie
pod kierunkiem ks. prof. dra hab. Janusz Królikowskiego, Kraków 2021, s. 417

1. Temat, cel, metoda, źródła i struktura rozprawy doktorskiej

Tematem pracy jest świętość w nauczaniu Josepha Ratzingera/Benedykta XVI, ukazana na przykładzie konkretnych osób, które Kościół ogłosił świętymi lub błogosławionymi.

We Wstępie Autor pisze, że inspiracją dla podjęcia pracy na temat świętości były słowa Benedykta XVI: „Świętość nie traci bowiem nigdy swojego uroku, nie ulega zapomnieniu, nie wychodzi z mody, przeciwnie, z upływem czasu staje się coraz bardziej świetlana, bo wyraża odwieczne dążenie człowieka do Boga”, wypowiedziane 4 lipca 2010 roku w miejscowości Sulmona z okazji 800 rocznicy urodzin papieża św. Celestyna V.

Jako cel pracy wskazał syntetyczne przedstawienie nauczania Benedykta XVI na temat świętości „oraz dowartościowanie tematu świętości i świętych we współczesnej refleksji teologicznej” (s. 7-8). Doktorant wskazuje na oryginalność tematu dysertacji opracowanego w oparciu o dzieła Josepha Ratzingera i nauczanie papieża Benedykta XVI, który w takiej formie nie został jeszcze opracowany (s. 9).

Praca została napisana w oparciu o dzieła Josepha Ratzingera – Benedykta XVI, literaturę pomocniczą w postaci biografii i komentarzy do jego dorobku intelektualnego a także opracowań z zakresu hagiologii, głównie tych, które ukazały się w języku polskim (s. 12).

Jako metodę Autor wskazał analizę źródeł, syntezę oraz metodę diachroniczną która ma umożliwić ukazanie myśli hagiologicznej najpierw w twórczości Josepha Ratzingera a następnie w nauczaniu Benedykta XVI. Sama dziedzina hagiologii jest stosunkowo nowym kierunkiem w badaniach teologicznych, jednak wypracowała już własną metodę i przedmiot badań, podkreśla Doktorant, powołując się na badania ks. prof. Ireneusza Werbińskiego oraz innych autorów polskich i zagranicznych (s. 10 i 12). Można jednak zauważyć, że we Wstępie Autor nie podjął się omówienia czym jest hagiologia, co z pewnością pomogłoby lepiej zrozumieć metodę, przedmiot i cel podjętej pracy. Wracając do metodologii pracy, Autor w Zakończeniu pisze, że „odrębne potraktowanie w poszczególnych rozdziałach nauczania J. Ratzingera i Benedykta XVI wydaje się zasadne” (s. 364). Z pewnością tak jest, jednak skutkiem tego pojawiło się wiele powtórzeń tych samych treści omawianych najpierw w dziełach Josepha Ratzingera a następnie w nauczaniu Benedykta XVI, którego to niebezpieczeństwa Autor jest zresztą świadomy (por. s. 13).

Na pracę doktorską pana Aleksandra Sosnowskiego składa się strona tytułowa (s. 1), opis bibliograficzny (s. 2), Spis treści (s. 3-4), Wykaz skrótów (s. 5), Wstęp (s. 6-15), cztery rozdziały (s. 16-361), Podsumowanie (s. 362-363), Zakończenie (s. 364-372), Bibliografia (s. 373-406), Streszczenie w języku niemieckim (s. 407-415) i Spis treści (s. 416-417).

Podział jest logiczny i odpowiada tematowi, brak jest jednak tytułów paragrafów, a poszczególne części zawierają niekiedy po kilkanaście stron tekstu na których dochodzi do niepotrzebnych powtórzeń.

W pierwszym rozdziale pt. *Zbawcze udzielenie się świętości Bożej* (s. 16-104) zostało ukazane nauczanie J. Ratzingera – Benedykta XVI na temat świętości Boga, Kościoła, człowieka i szczególnego miejsca Maryi pośród świętych.

Drugi rozdział pt. *Chrześcijańskie przyjęcie świętości Bożej* (s. 105-199) podejmuje temat stworzenia człowieka na obraz i podobieństwo Boga, świętości rozumianej jako proegzystencja, miłości jako istoty świętości oraz naśladowania Chrystusa i świętych.

Rozdział trzeci (s. 200-280) zatytułowany *Eklezjalna koncentracja świętości* ukazuje eklezjalny wymiar powołania świętości oraz wkład świętych kobiet w życie Kościoła.

Czwarty i ostatni rozdział pt. *Promieniowanie świętości w Kościele* (281-363) ukazuje świadectwo jako jeden z elementów świętości oraz związek pomiędzy świętością, teologią i mądrością. Bibliografia została podzielona na Dokumenty Kościoła, dzieła Josepha Ratzingera, nauczanie Benedykta XVI, opracowania biografii i nauczania Josepha Ratzingera – Benedykta XVI, słowniki i encyklopedie oraz literaturę pomocniczą (s. 373-406).

Pracę wieńczy streszczenie i spis treści w języku niemieckim.

2) Formalna strona pracy

Od strony formalnej praca nie budzi większych zastrzeżeń.

Zdarzają się błędy literowe, ale jak na tak obszerny tekst, nie ma ich wiele: s. tytułowej mamy dr.; s. 8: „wywarli na nauczanie J. Ratzinger – Benedykta XVI”; s. 9: „Bierz czynny udział”; sformułowanie na s. 10: „zarówno przetłumaczonych na język polski, jak też nie”; s. 12: „metoda analiza źródeł oraz synteza”; na s. 27 zamiast *sanctorum* mamy *sacntorum*; paragraf 2 rozdziału pierwszego jest ostatnim zdaniem na s. 26; s. 55: św. Korbinian, biskup Fryzynga; s. 68: „całość dogi chrześcijańskiej”; s. 84: Gwadelupe zamiast Guadalupe; s. 161: *comunicazione, oblazione, dilezione, partecipativo, concorde* – to język włoski czy łaciński?; s. 253: dwukrotnie powtarza się zdanie że spośród kobiet w Kościele najważniejsza jest rola Maryi; s. 315: „w nauczaniu Ratzingera” z małej litery; cytaty w przypisach rozpoczynają się od małej litery (przypis nr 2 str. 16; nr 9 na s. 18; 83 na s. 336); s. 362: „To oni roznieśli prawdę o zmartwychwstaniu na cały świat”; s. 373: Dokumenty Urzędu Nauczycielskiego Kościoła; s. 363: „Jest ono także” (świętość); s. 366: „ale podkreśla szczególna godność i powołanie każdego z nich” (szczególną); s. 368: „Są ludźmi kochanymi, którzy kochają” (może: umiłowanymi przez Boga?); s. 401: Leclercq H., *Saint*, [w:] DACL XV, Paris 1950, 373-462 – brak „s.” przy stronach.

W Zakończeniu czytamy, że praca składa się z czterech rozdziałów podzielonych na cztery punkty (s. 364), jednak warto zauważyć, że cztery paragrafy mamy w dwóch pierwszych rozdziałach, w III i IV mamy po dwa paragrafy.

W przypisach Autor niekonsekwentnie stosuje skrót „Por.”.

3) Merytoryczna strona pracy

Autor rozpoczyna rozdział pierwszy pt. *Zbawcze udzielenie się świętości Bożej* od stwierdzenia, że jedynie Bóg jest święty sam w sobie i jest On źródłem świętości człowieka, co potwierdza zarówno Stary jak i Nowy Testament.

W pierwszym paragrafie Autor prezentuje obecność tego tematu w pismach sprzed wyboru na Stolicę Piotrową Josepha Ratzingera. Na s. 19-20 Autor przypomina, że w jednym ze swoich pierwszych dzieł, *Wprowadzenie do chrześcijaństwa*, Joseph Ratzinger podkreślał znaczenie objawienia się Boga Mojżeszowi na Górze Horeb jako Boga osobowego, niezwiązanego z miejscem, jak w religiach pogańskich i różnicę pomiędzy koncepcją Boga

dalekiego człowiekowi w filozofii greckiej a Bogiem – Jahwe, który przychodzi z pomocą swojemu ludowi. Nowością Nowego Testamentu jest świętość Boga objawiona w Jezusie Chrystusie, która demaskuje demony i określanie chrześcijan mianem „świętych” (s. 21-22).

Świętość Boga jest związana z moralną świętością człowieka, potwierdza Stary Testament a jeszcze bardziej Nowy, w którym miłość jest definicją Boga.

Drugi paragraf przedstawia ten sam temat w magisterium Benedykta XVI. Autor wydobywa z nauczania papieża treści dotyczące transcendencji i immanencji Boga i problemów ze sposobem wypowiedania się w kwestiach teologicznych, co było jednym z tematów przemówienia Benedykta XVI w Ratyźbonie w roku 2006.

Paragraf drugi nosi tytuł *Świętość Kościoła*, wyznawana w *Credo* nicejsko-konstantynopolitańskim. Według J. Ratzingera świętość ta wyraża się przede wszystkim w *communio sanctorum*, *communio Sacramentorum* (oba rodzaje komunii znajdują swój wyraz we Mszy św.) i *communio sanctorum hominum* (s. 27), która jest szczególnie obecna w Litanii do Wszystkich Świętych (s. 28). W ten sposób Kościół przekracza granicę czasu i śmierci, ponieważ obejmuje Kościół pielgrzymujący, oczyszczający się i chwalebny. Akcent postawiony na *communio sanctorum* jest związany z eklezjologią komunii, która zajmuje centralne miejsce w eklezjologii J. Ratzingera.

Autor dysertacji podkreśla, że w eklezjologii przyszłego papieża istotną rolę zajmuje hermeneutyka ciągłości, która oznacza również ciągłość pomiędzy Ludem Bożym Starego Przymierza i Kościołem Nowego Przymierza z podkreśleniem nowości tego ostatniego. Kościół w Nowym Testamencie to już nie Lud Boży, którym pozostaje Izrael, ale *ekklesia*, której wzorem jest *quahal*, zebranie liturgiczne Izraela pod Górą Synaj. Komunია, *koinonia*, wynika z Dz 4,24 i oznacza najpierw wspólnotę z Chrystusem obecnym w Eucharystii a następnie z braćmi, którzy również w niej uczestniczą.

Kościół, który jest święty dzięki swojej Głowie - Chrystusowi nie zawsze jest święty w swoich członkach, o czym wiedzieli i pisali m.in. Hildegarda z Bingen, Bonawentura czy Albert Wielki. W rozważaniach Drogi Krzyżowej w Koloseum z roku 2005 Ratzinger również mówił o grzechu w Kościele, który wydaje się wręcz zagrażać jego istnieniu.

Następnie A. Sosnowski przedstawia rozróżnienie pomiędzy obiektywną a moralną świętością Kościoła, odwołując się do przykładów z historii Kościoła i herezji, które domagały się zrównania obu tych rodzajów świętości.

Kościół nie istnieje sam dla siebie, pisze Ratzinger, ale ma odzwierciedlać Chrystusa, jego powołaniem jest stać się jak Księżyc, *misterium lunae*, i odbijać promienie Słońca – Chrystusa. Można zatem mówić o „nieświętej świętości Kościoła”, ponieważ Chrystus,

którego przedłużeniem jest Kościół, przyszedł, aby zbawić grzeszników. Dlatego Kościół jest święty i grzeszny jednocześnie, świętą świętością Chrystusa, grzeszny – naszą grzesznością. Jeżeli krytykujemy, to nie Kościół, ale grzechy członków Kościoła (s. 29-44).

W drugim punkcie Autor raz jeszcze powraca do tematów poruszanych wyżej wskazując na nauczanie Benedykta XVI (s. 44-50).

Trzeci paragraf w dwóch punktach rozwija temat świętości chrześcijanina. Autor dysertacji wychodzi od Kpł 11,44 i 19,2 w której Bóg nakazuje: „bądźcie świętymi, bo Ja jestem święty!”. Nowy Testament jeszcze mocniej w 77 miejscach podkreśla świętość wierzących w Chrystusa (s. 50). Joseph Ratzinger podkreśla, że w Kościele wszyscy są powołani do świętości, niezależnie od stanu w jakim żyją. Świętość nie oddziela od ludzi, nie „odczłowiecza”, ale przeciwnie, zbliża do nich, czego dowodem są św. Augustyna i św. Korbiniana. W życiu Biskupa Hippony i pierwszego biskupa Fryzyngi widać wyraźnie, że świętość to posłuszeństwo Bogu i służba ludziom (s. 55). O „zwyczajności” wielkich świętych Ratzinger mówi również na przykładzie życia św. Teresy z Lisieux, św. Jana XXIII i św. Josemarie Escrivy (s. 56-59).

W drugim punkcie trzeciego paragrafu Autor powraca do tego, co napisał wyżej o powszechnym powołaniu do świętości w oparciu o teksty J. Ratzingera sięgając do nauczania Benedykta XVI. Papież mówiąc o świętości odwołuje się do listów św. Pawła do Koryntian, Rzymian i Efezjan, wskazuje również na misyjny zapal Trzech Króli jako wzór dla chrześcijan oraz na życie świętych Kościoła (s. 59-67).

W paragrafie czwartym Sosnowski pisze o Maryi jako Zwierciadle wszelkiej świętości w pismach Josepha Ratzingera. Kluczem do jego mariologii jest VIII rozdział *Lumen gentium*, który mówi o chrystocentrycznym charakterze kultu maryjnego (s. 68-69). Maryja jest typem Kościoła, nieskalanej Oblubienicy Chrystusa i wzorem cnót dla chrześcijan, przede wszystkim cnoty wiary na wzór wiary Abrahama (s. 70-73). Wiara Maryi wiąże się z Jej Niepokalanym Poczęciem i wolnością wyrażoną w *fiat*. Maryja, podkreśla Joseph Ratzinger, jest wzorem i typem Kościoła, którego celem jest świętość (s. 74-77). Wniebowzięcie jest potwierdzeniem Jej świętości, realizacją tego, do czego dąży Kościół i początkiem Jej powszechnego wstawiennictwa za nami u Boga, którego doświadczamy szczególnie w sanktuariach maryjnych (s. 78-84).

W drugim punkcie czwartego paragrafu Autor ukazuje rolę Maryi w historii zbawienia w nauczaniu Benedykta XVI wychodząc od pośredników, których Bóg sobie wybiera począwszy od Abrahama aż po dzień dzisiejszy. Wśród nich szczególne miejsce zajmuje Maryja (s. 85). Na s. 86 mamy niezrozumiałe zdanie: „Mimo iż mariologia Benedykta XVI

pozostaje w relacji z zewnętrznymi warunkami, które jej sprzyjały (...)"'. O jakie warunki chodzi? Wiemy, że po zakończeniu Soboru Watykańskiego w Niemczech nie było sprzyjającej atmosfery dla uprawiania mariologii.

Sosnowski przytacza zdanie z encykliki Benedykta XVI *Deus caritas est*: „Pomiędzy świętymi wyróżnia się Maryja, Matka Pana i odzwierciedlenie wszelkiej świętości” (nr 41). Tym, co wyróżnia Maryję spośród innych świętych jest Jej wiara wyrażona w *fiat* Zwiastowania i w hymnie *Magnificat*, w Jej pokorze i w słuchaniu Słowa Bożego. Prawdę o świętości Maryi potwierdzają dogmaty o Niepokalanym Poczęciu NMP z roku 1854 i Wniebowzięciu z 1950 roku oraz mariologia Soboru Watykańskiego II która otrzymała swoje zwieńczenie w ogłoszeniu Maryi Matką Kościoła 21 listopada 1964 roku. Idąc tropem teologii H.U. von Balthasara Benedykt XVI podejmuje również temat *principium maryjnego* i *principium piotrowego* w Kościele, które się wzajemnie uzupełniają (s. 86-100).

Rozdział drugi pt. *Chrześcijańskie przyjęcie świętości Bożej* rozpoczyna się od paragrafu, w którym Autor dysertacji przypomina, że nasza świętość wynika z samego faktu stworzenia człowieka na obraz i podobieństwo Boga. Fakt, że Bóg stworzył człowieka jako istotę cielesną oznacza, że ciało jest dobre a świętość nie polega na ucieczce od niego, o czym mówił Ratzinger w kazaniach wygłoszonych w Monachium w roku 1981 na temat stworzenia według Księgi Rodzaju. Antropologią *imago Dei* zajął się jednak Joseph Ratzinger już wcześniej, w pracy habilitacyjnej na temat św. Bonawentury i w komentarzu do rozdziałów 11-22 konstytucji *Gaudium et spes*. Cytując soborowy dokument Ratzinger podkreśla, że tylko Chrystus może w pełni objawić człowieka samemu człowiekowi i doprowadzić go do pełni człowieczeństwa, która wyraża się w świętości (s. 106-117).

W drugim punkcie Autor wskazuje na nauczanie Benedykta XVI na temat stworzenia człowieka na obraz i podobieństwo Boga, grzech pierworodny i odnowienie w Jezusie Chrystusie. Benedykt XVI mówił o tym przy wielu okazjach, cytując nie tylko zachodnich Ojców Kościoła i teologów, ale również wschodnich, takich jak Klemens Aleksandryjski, Grzegorz z Nyssy i Grzegorz z Nazjanzu. Świętość to realizacja planu Boga zawarta w stworzeniu człowieka na Jego obraz i podobieństwo, ale na obraz Chrystusa, uczył Benedykt XVI (s. 122.126). We Wcieleniu dokonało się *mirabile commercium*, kiedy Syn Boży przyjął ludzką naturę a człowieka wyniósł do godności Bożej, uczyli zachodni Ojcowie Kościoła tacy jak św. Atanazy i św. Leon Wielki (s. 123-124).

Paragraf drugi nosi tytuł *Świętość jako pro-egzystencja*. Całe życie Syna Bożego na ziemi było życiem „dla” Ojca i ludzi oraz w relacji „do” Ojca i ludzi. Człowiek dążący do świętości, a zatem do upodobnienia się do Jezusa Chrystusa, jest również powołany do bycia „dla” i w

relacji „do”, podkreśla Ratzinger (s. 127-128). Realizacja istnienia na wzór Chrystusa w formie daru z siebie jest najbardziej widoczna w życiu świętych, w ich służbie bliźnim, podkreśla bawarski teolog. Nawet śmierć nie kończy ich posługi miłości, ponieważ wieczność to *communio sanctorum* w Bogu (s. 125-135).

Analizując ten sam temat w nauczaniu Benedykta XVI Autor pracy doktorskiej przytacza m.in. jego słowa do nowo mianowanych kardynałów na rozpoczęcie konsystorza w roku 2010 w których papież powiedział, że „kryterium wielkości i prymatu według Boga nie jest panowanie, ale służba; diakonia jest prawem fundamentalnym ucznia i wspólnoty chrześcijańskiej” (s. 136). Świętość polega na upodobnieniu się do Chrystusa – Sługi, podkreśla papież. Na potwierdzenie tego Doktorant przytacza wypowiedzi papieża na temat świętych, którzy odznaczyli się troską o chorych i cierpiących (s. 137-144).

Trzeci paragraf pt. *Miłość – istota świętości* kontynuuje ten kierunek rozumienia świętości. Autor wydobywa z pism Josepha Ratzingera myśl o prymacie miłości w chrześcijańskiej koncepcji świętości począwszy od *Wprowadzenia do chrześcijaństwa*, gdzie bawarski teolog podkreśla, że źródłem miłości jest Bóg Trójjedyny a jej uzewnętrznieniem Krzyż Chrystusa. Święci są żywym przykładem realizacji przykazania miłości w wymiarze wertykalnym i horyzontalnym, podkreślał Ratzinger, wskazując m.in. na św. Wincentego à Paulo, św. Różę z Limy i św. Jadwigę Śląską. Eucharystia jest dla nas niewyczerpanym źródłem miłości Boga, w niej spotykamy się z „nadmiarem” Bożej miłości która otwiera nas na Boga i na bliźniego (s. 145-158).

W drugim punkcie paragrafu Autor przedstawia ten sam temat, ale już w nauczaniu Benedykta XVI, przede wszystkim w oparciu o encyklikę *Deus caritas est* i inne jego dokumenty i katechezy. Niemal w każdym paragrafie dysertacji, również w tym, pojawia się postać św. Teresy z Lisieux jako wzór miłości doskonale zrealizowanej, jak również św. Franciszka z Asyżu i Matki Teresy z Kalkuty. Na ziemi znakiem miłości Boga do nas i jej źródłem jest Eucharystia, nauczał Benedykt XVI (s. 158-177).

Paragraf czwarty nosi tytuł *Naśladowanie Chrystusa i świętych*. Joseph Ratzinger w swoim piśmie analizuje pójście za Chrystusem na wzór Apostołów (s. 179). Nie ma ono na celu kopiowania życia Chrystusa, ale dojście do zjednoczenia z Bogiem na Jego wzór, podkreśla Ratzinger. Nie chodzi o to, by imitować świętych, ale czerpać z nich „soki życiowe”, mówił Ratzinger za Janem XXIII (s. 180-186).

W podobny sposób ukazuje *sequela Christi* jako papież Benedykt XVI. Uczy on, że pójście za Chrystusem, naśladowanie Go, wynika ze zobowiązań chrztu św. Naśladowujemy Chrystusa najpełniej, gdy nasza postawa życiowa polega na byciu „dla”, czego

potwierdzeniem są święci, których papież kanonizował. Papież zachęcał, aby wybrać sobie swojego „ulubionego” świętego bez chęci kopiowania go, ale dla czerpania inspiracji, zadaniem chrześcijanina jest bowiem upodobnienie się do Chrystusa (s. 186-196).

Rozdział III nosi tytuł *Eklezjalna koncentracja świętości*. Celem tej części pracy doktorskiej jest ukazanie dążenia do świętości w Kościele w pismach Josepha Ratzingera oraz w nauczaniu Benedykta XVI.

W pierwszym paragrafie pt. *Doświadczenie świętych a eklezjalny wymiar powołania do świętości* Autor doktoratu w oparciu o pisma J. Ratzingera wyjaśnia, że wolą Bożą jest osiągnięcie świętości w Kościele i przez Kościół, który jest nie tylko święty, ale i uświęcający. Eklezjalny i relacyjny wymiar świętości jest bardzo mocno akcentowany przez Ratzingera, dla którego kategoria *communio* jest kluczem do zrozumienia Kościoła we wszystkich jego wymiarach. Kościół, pisze Ratzinger, żyje w osobach (s. 201-202) i poprzez Kościół, tzn. poprzez wierzących, Bóg dociera z Dobrą Nowiną do ludzi (s. 202-204). Wiara nie jest wyłącznie prywatnym, wewnętrznym przeżyciem jednostki, ale wyraża się w wierze Kościoła – „my”, pisze Ratzinger zainspirowany teologią Romano Guardiniego (s. 205-207). Ponadindywidualny charakter wiary wyraża się w oddawaniu czci świętym, w *communio sanctorum*, którzy wskazują na Chrystusa, którego nie można odnaleźć bez Kościoła (s. 208-209). Święci są również tymi, którzy dokonują prawdziwej reformy Kościoła polegającej na rozpoczynaniu od siebie wewnętrznej przemiany i nawrócenia, nie zaś na budowaniu nowych struktur. Przykładem udanej reformy według Ratzingera było dzieło św. Benedykta z Nursji, św. Franciszka z Asyżu, św. Dominika i innych, którzy mimo grzechów ludzi Kościoła, pozostali wierni Kościołowi Chrystusa i posłuszni papieżowi (s. 211-218). Ratzinger wskazuje również na ekumeniczny, jednoczący charakter nauczania Ojców Kościoła pierwszego tysiąclecia, zwłaszcza dla relacji katolicko-prawosławnych. Należą oni bowiem do okresu, w którym Kościół był niepodzielony, dlatego ich teologia jest wspólnym dziedzictwem wszystkich chrześcijan (s. 218-221).

W drugim paragrafie Autor ukazuje „eklezjalny wymiar powołania do świętości” w nauczaniu Benedykta XVI. Autor odwołuje się m.in. do katechez papieskich na temat znaczenia Apostołów, szczególnie św. Piotra, św. Pawła, św. Andrzeja i wschodnich Ojców dla rozwoju Kościoła i jego jedności, zwłaszcza w kontekście dialogu ekumenicznego z Konstantynopolem (s. 223-229). W kontekście dialogu z anglikanami papież wskazywał na świętych, którzy głosili Ewangelię w Anglii przed podziałem w wieku XVI (s. 231-232). Następnie Autor powraca do osobowego i eklezjalnego wymiaru Kościoła wyrażonego w życiu świętych, którzy kochali Kościół, służyli mu swoimi darami

i charyzmatami, mimo niedoskonałości a nawet grzechów członków Kościoła, również tych, którzy są w nim powołani do rządzenia (s. 232-245).

Drugi paragraf trzeciego rozdziału przedstawia *Święte postaci kobiet* i ich rolę w Kościele. Joseph Ratzinger mówił o powołaniu kobiety w Kościele m.in. w kontekście głosów domagających się kapłaństwa sakramentalnego dla kobiet i innych poglądów feministycznych, które negują wartość różnicy płciowej i komplementarność kobiety i mężczyzny (s. 247-249). W dziejach Kościoła kobiety, mimo iż nie były kapłanami ani biskupami, odegrały ogromnie ważną rolę, pisze Ratzinger, przytaczając przykłady świętych kobiet. Wiele z nich, obdarzonych jak Maryja darem prorocstwa, przyczyniło się do odnowy Kościoła w czasach jego kryzysu (s. 255-258).

Również zasiadając na Stolicy Piotrowej Joseph Ratzinger nie zapomniał w swoim nauczaniu o roli kobiety w Kościele, począwszy od Maryi Dziewicy i kobiet będących w otoczeniu Jezusa i zaangażowanych w życie pierwotnego Kościoła (s. 258-260). W cyklu katechez poświęconych świętym, w 17 z nich przedstawił postacie świętych kobiet, począwszy od św. Hildegardy z Bingen (s.265-273). Kanonizowane kobiety ukazują, jak połączyć ze sobą *vita activa* i *vita contemplativa*, podkreśla Autor pracy. Kobiety mogą wiele wnieść w życie Kościoła również w dziedzinie teologii, podkreśla Benedykt XVI, czego dowodem jest ogłoszenie św. Teresy z Avila i św. Teresy z Lisieux doktorami Kościoła (s. 273-276).

Rozdział czwarty i ostatni nosi tytuł *Promieniowanie świętości w Kościele*. W pierwszym paragrafie pt. *Świadectwo świętych* Autor wskazuje na znaczenie świadectwa danego Chrystusowi przez wierzących w Niego którego najwyższym dowodem jest męczeństwo, porównane do liturgii, do złożenia siebie w ofierze, do Eucharystii (s. 284-290). Śmierć męczeńska jest również najlepszą apologią chrześcijaństwa (s. 290-294).

Jako biskup Rzymu Benedykt XVI również wskazywał na znaczenie świadectwa życia dla głoszenia Ewangelii. Zwłaszcza męczennicy są wzorem chrześcijańskiego świadectwa wiary w Chrystusa – Zwycięzcę śmierci. Przykładem tego jest męczeństwo dwojga męczenników XX wieku, św. Edyty Stein i św. Maksymiliana Marii Kolbe. O powszechnym powołaniu do świadectwa krwi mówił papież przy okazji beatyfikacji 498 męczenników wojny domowej w Hiszpanii (s. 296-297). Można również mówić o męczeństwie bezkrwawym polegającym na wierności Chrystusowi dzień po dniu mimo trudności i cierpień, mówił papież (s. 298).

Paragraf drugi nosi tytuł *Świętość – teologia – mądrość*. Autor w oparciu o pisma J. Ratzingera wskazuje na relację, jaka istnieje pomiędzy świętością a teologią, która może być uprawiana tylko w kontekście wiary, nawet jeśli jest to teologia uniwersytecka (s. 307-

308). Każda wielka teologia wynika z doświadczenia świętych albo ze spotkania ze świętością, czego dowodzą tacy teologowie jak św. Augustyn czy św. Tomasz z Akwinu (s. 309-310). Teologia jest wręcz nauką podporządkowaną świętości – *scientia sanctitatis subalternata* (s. 311-315). Istnieje jeszcze inna relacja, pomiędzy świętością a mądrością, podkreślał Joseph Ratzinger, której najdoskonalszy przykład widzimy w Maryi – *Sedes Sapientiae* (s. 319-325).

Drugi podpunkt ukazuje tę samą relację w nauczaniu Benedykta XVI, który był zainspirowany ideą H.U. von Balthasara na temat konieczności związku pomiędzy teologią a świętością (s. 327-328). W wiekach średnich istniały dwa wielkie sposoby uprawiania teologii: monastyczny jako „teologia serca” i scholastyczny, w którym kładziono większy nacisk na relację wiary i rozumu niż wiary i świętości/miłości, podkreśla Benedykt XVI, podając przykłady zarówno jednej jak i drugiej metody w życiu wielkich mnichów i scholastyków (s. 340-346). Wzorem uprawiania teologii w złotej epoce scholastycznej był św. Tomasz z Akwinu, który w pełni ukazał harmonię wiary i rozumu w poszukiwaniu prawdy o Bogu, ale podkreślał również, że teologia ma służyć głoszeniu Ewangelii i ma prowadzić do świętości (s. 346-348).

W Zakończeniu Autor dysertacji podsumowuje treści poszczególnych rozdziałów pracy na temat świętości w refleksji Josepha Ratzingera i nauczania Benedykta XVI: tylko Bóg jest święty i jest źródłem świętości, Kościół jest święty dzięki obecnemu w nim Chrystusowi który uświęca grzeszników; świętość polega na naśladowaniu Chrystusa w Kościele; jedność Kościoła; powołanie kobiety w Kościele; męczeństwo najwyższą formą świadectwa chrześcijańskiego i apologii; relacja świętość a teologia i mądrościowy wymiar teologii (s. 364-372).

4) Ocena pracy

Praca doktorska pt. *Świętość i święci w nauczaniu Josepha Ratzingera – Benedykta XVI* jest ze wszech miar aktualna i potrzebna, nie tylko w kontekście badań myśli niemieckiego teologa i jej recepcji w teologii polskiej, ale również ze względu na jej wkład w rozwój hagiologii w polskiej literaturze teologicznej.

Autor pracy podkreśla, że nie chodzi mu o przedstawienie wpływu świętych na życie i twórczość bawarskiego teologa lub o opracowanie biografii świętych (a więc hagiografię) w oparciu o jego myśl teologiczną (s. 8), chociaż warto podkreślić, że oba tematy pojawiają się w pracy. Aleksander Sosnowski ukazał zarówno wpływ niektórych świętych na Benedykta

XVI, jak św. Augustyn, św. Hildegarda z Bingen, św. Bonawentura, św. Franciszek, św. Teresa z Lisieux, jak i życiorysy świętych w oparciu o jego katechezy. Jednak głównym zadaniem, które Autor sobie postawił, było odnalezienie w dziełach J. Ratzingera – Benedykta XVI odpowiedzi pytania dotyczące nie tyle hagiografii, ile hagiologii właśnie. Chodzi zatem o świętość i jej realizację w życiu ochrzczonych, rolę Kościoła w uświęceniu człowieka, relację pomiędzy świętością a teologią i mądrością, rolę świętych w dialogu ekumenicznym i wpływ świętych kobiet na Kościół (s. 7).

Praca doktorska Aleksandra Sosnowskiego jest cennym i nowatorskim dziełem zarówno gdy chodzi o przedmiot badań jak i treści, które Autor pracowicie wydobył z ogromnego dorobku intelektualnego Josepha Ratzingera i z nauczania papieża Benedykta XVI o czym świadczy bardzo obszerna bibliografia. Autor słusznie wykazał, że świętość ma swój początek w Bogu, ale realizuje się w Kościele i poprzez Kościół. Wskazał również na nieodzowne aspekty świętości, która odnosi się do miłości Boga i bliźniego. Podkreślił znaczenie świętych dla jedności Kościoła i rolę świętych kobiet w Kościele. Wskazał również na tak ważną dla J. Ratzingera/Benedykta XVI relację teologii, mądrości i świętości. Doktorant umiejętnie połączył hagiologię, hagiografię i istotne dla bawarskiego teologa tematy teologiczne w jedną logiczną całość, w czym z pewnością jest również zasługa Promotora, ks. prof. Janusza Królikowskiego.

Pytania do dyskusji w oparciu o pracę doktorską.

- 1) W jakim stopniu kult świętych może przyczynić się do postępów w dialogu ekumenicznym?
- 2) Co, według Josepha Ratzingera/Benedykta XVI stanowi największe wyzwanie dla teologii uprawianej na uniwersytetach?
- 3) Jakie są perspektywy rozwoju hagiologii i jej wpływu na inne nauki teologiczne?

Wniosek końcowy

Recenzowana praca doktorska w pełni odpowiada wymogom ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki z dnia 14 marca 2003 roku, art. 13 (Dz.U. nr 65, poz. 595) oraz rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 30 września 2016 roku, art. 6, p. 4 (Dz.U. poz.1586) i daje uzasadnione podstawy do wystąpienia do Rady Dyscypliny Nauki Teologiczne Uniwersytetu Papieskiego

Jana Pawła II w Krakowie z wnioskiem o nadanie panu Aleksandrowi Sosnowskiemu stopnia naukowego doktora nauk teologicznych.

ks. Janusz Bujak

